

Српска поморска закладна школа у Србини

Упоредо са развитком бокелског поморства уско је повезано и ширење поморских школа по разним мјестима Боке. Било је више пута истакнуто колико су оне, за дуго времена као једине школе, допринијеле за национално подизање и стручну спрему многобројних генерација наших помораца.

У једном судбоносном периоду, опадања бродарства и престанка дјеловања приватних поморских школа, основана је 1858 год. у Србини (најближој околини Херцегновога) „Српска поморска закладна школа“, која је дјеловала преко пола вијека. Херцегновски трговци и занатлије стекли су у њој опште образовање, толико корисно за привредно и просвјетно-културно уздизање овог лијепог приморског градића. Она је дала лијеп број поморских капетана, а кроз њу су прошли и сви школовани Херцегновљани¹⁾.

Бока је у Наполеоновим ратовима двоструко страдала. Поред четири окупације, уништен је и добар дио њених бродова. Бечки конгрес донио јој је разна разочарења и привредно пропадање, од кога се није могла оправити за све вријеме аустриске управе. Бокелји су аустриску управу примили с великим неповјерењем. Бокелски поморци и трговци сале се на разне стране. Преводе своје бродове у главнице у Трст, Пиреј, Солун, Цариград, Галаз, Браилу, Одесу, Смирну, а и остале луке Црнога и Средоземнога Мора. У тим новим, и ако туђим срединама, постижу успјехе и постају заслужни за ширење поморско-трговачких веза у тим земљама, а нарочито у Русији²⁾.

Али њихов допринос није био само у томе. Сви покрети и ратови за ослобођење балканских земаља, од Карађорђевог и Грчког устанка³⁾ па на даље, нијесу били без њихове сарадње и помоћи. По угледу на прчке родољубе у иностранству, који су своје уштеђевине завјештавали своме народу, и међу нашим Бокелјима нашао се лијеп број народних добротвора, којима су на срцу лежале невоље и потребе свога родног краја. А оне су биле нарочито велике у подизању школа. Поморске школе, у разним мјестима Боке, престале су да раде. Аустриска управа упућивала је наш поморски подмладак у Поморску школу у Трст. Бокелји су видјели

¹⁾ Божидар Томић: "Историја Српске поморске закладне школе у Србини" — Извјештај Држ. реалне гимназије у Херцегновоме 1929/30.

²⁾ Дон Нико Луковић: "Постанак и развитак трговачке морнарице у Бокни Которској" — Београд 1930

³⁾ Др. Лазо Томановић: "Бокелји у рату за ослобођење Грчке".

у томе опасност свог однарођавања, па су сновали о томе како да подигну у Боки поморску школу, која ће бити на вишем научном нивоу од дотадањих. Пошто је Котор имао више изгледа да добије Државну поморску школу, коју је 1849 год. и добио, Херцеговини је могао мислити на сличну школу коју би издржавао властитим средствима. Требало је за то створити јаке фондове, а и одобрење аустријске владе, која је сваку народну иницијативу примала са неповјерењем.

Фондацију школе у Србини створили су добротвори: Јован Бошковић, Ђуро Ђуровић и Јевросима Лакетић⁴⁾.

Јован Бошковић родио се у Топли (крај Херцеговога) 1761 године. Као и многи његови вршњаци, био је у младости поморац. Затим се настанио у Смирни и бавио трговином. Брзо је стекао глас угледног и поштеног трговца и био нарочито цијењен међу тамошњим Грцима. Умро је у 71 години живота. Имање је оставио породици, али се сјетио и свог родног краја. Осим завјештања Манастиру Савини, Топалској цркви и сиротињи херцеговске околине, најважније у његовом завјештају је ово: „Сва моја добра у Боки остављам мојој милој отаџбини и да се приходом истих оснује и издржава школа српскога и италијанског језика и морепловства. Ако се по чем приходом тим не би могли да подмире сви трошкови за издржавање предречене школе, те се временом не би нашао који родољуб, који би од свога имућа намијенио што на исту сврху тад остављам својој дјеци сву власт и област да слободно од поменутих добара ураде што сами хоће и желе. Но, ако која добра душа надокнади мањак за издржавање поменуте школе, тад у том случају моја дјеца и њихови насљедници губе свако право на тај мој завјештај“.

Ђуро Ђуровић родио се у Жлијебима (Општ. херцеговске). И он је у раној младости отишао на море. Послије се стално настанио у Трсту и одао трговини. Ту је умро 1878 године. И он се као и Бошковић сјетио са неколико завјештаја свог родног краја, али је најглавнији био онај који је одређивао: „Двије пак моје куће у овом граду (Трсту) које данас давају чиста прихода фор. 1260 — остављам, да се приходом истих оснује и издржава у Херцеговској школи српскога, италијанскога и њемачкога језика“.

Године 1847 умрла је у Србини Јевросима Лакетић, која је написала у својој посљедњој вољи: „Ова моја кућа у којој живим и баштина око куће, желим да буде и у ползу школе, која се благонадеждно очекује да се установи по завјештајима почившег Јована Бошковића и Георгија Ђуровића на српском дијалекту словима кирилицанским или нашијем црквенијем буквама ради ползе наше младежи“.

Завјештај Бошковића није био довољан да буде темељна фондација школе. Радило се, да се уједини са Ђуровићевом. Заоставштином Ђуровића (двје куће у Трсту) управљао је капетан

⁴⁾ Томо Поповић: „Како је постала Српска поморска закладна школа у Србини“. Извјештај исте за 1884—5.

Марко Квекић⁵⁾, који је много настојао да се приходи од ње повећају и да се школа оснује. Продао се завјештајно имање Бошковића а тим се новцем из темеља рестаурирала кућа Лакетићке у Србини, у којој је школа касније смјештена.

Знајући, да ће код Владе у Бечу тешко ићи са одобрењем Школског статута, Херцеговљани су послали у Беч претсједника Општине капетана Александра Павковића⁶⁾. Он је успио, да му је Министарство повјерило, да у споразуму са Далматинским намјесништвом у Задру, изради „Статут“. Ово није био лак посао. Он је морао да садржи вољу завјештаца, да одговори народним жељама, и да као такав постигне одобрење Аустријског намјесништва у Задру. Израдио га је Шпиро Петровић, адвокат и народни посланик у Далматинском сабору у Задру. По овом Статуту школа има два одсјека: за српски (ћирилицом), италијански и њемачки језик, и за морепловство. Све ове предмете морају предавати стручни наставници. Школском фондацијом управља Вијеће Општине херцеговске које у Управни одбор Закладе делегира три вијећника. Од њих је један претсједник, а један благајник⁷⁾. Одбор именује наставнике, а потврђује их надлежни православни епископ. Именовање се доставља на знање Далматинском намјесништву.

И ако је Министарство одобрило овај Статут у јуну 1855 године, укинуло га је 1858 године, а наредило Далматинском намјесништву да изради други. Тај нови Статут ограничио је права Општинског вијећа и Одбора у управљању Закладом и Школом, а иста пренио на државне установе. Против овог октроисаног Статута устао је народ и, преко својих претставника у Далматинском сабору и Бечком парламенту тражи повратак старог. Послије дуже борбе, јуна 1874 године повраћен је, нешто измијењен и саображен тадањим школским уредбама, стари статут. На овоме је много радио Стјепан Митров Љубиша, тадањи посланик Боке у Бечком парламенту.

Школа је започела са радом 1 фебруара 1858 године. Тада је отворен Одсјек морепловства. Дан прије била је школска свечаност, гдје је народ са својим претставницима манифестовао своју радост, што је напoкoн постигао ову, толико жељену, просвјетну тековину.

За управитеља био је изабран кап. Мато Мрша⁸⁾ чувени поморац и стручњак. Избор није могао бити бољи. Он је у школу донио своје богато искуство. За првих 15 година он је уз вјероучитеље, православног и католичког, био једини наставник. Оба вје-

⁵⁾ Родом из Пода (код Херцеговога) познати бокeљски бродовласник у Трсту, таст књаза Данила.

⁶⁾ Познати родољуб и народни добротвор, родом из Пода. Оставио Фондацију из које су се давале стипендије за науке на Универзитету. Умро 1885 г.

⁷⁾ Извјештај о Српској поморској закладној школи у Србини за 1885—6 г.

⁸⁾ Поморски капетан Мато Мрша родио се у Перасту 1796 године. Поморску школу завршио је у Енглеској. Као заповједник једрењака »Liverpool-Packet«, на путу из Трста за Перу (Јужна Америка), пролази рт Хору, врло погибeљан

роучитеља били су истакнути људи онога доба. Први је био прото Христифор Ломбардић, човјек широке културе, много заслужан за покретање и одржавање Школе, а други др. Трипо Радонићић, каснији которски бискуп.

Године 1867, уз Отсјек морепловства, оснива се и Отсјек за језике. Њега преузимље Ристо Ковачић⁹⁾, гдје остаје четири године и предаје српски и италијански језик. Године 1872 отступио је Мато Мрша због старости, а тиме је престао да ради Отсјек морепловства. Узрок овоме су били и финансиски разлози. Заклада није била у могућности да издржава два отсјека а Наутичка школа у Котору већ је била у пуном развоју. Зато је Управни одбор одлучио да задржи Отсјек за језике. Овај је Отсјек нарочито појачан (1874-5 шк. године) доласком у Херцеговни Сима Матавуља и др Милана Јовановића¹⁰⁾. Матавуљ предаје италијански и француски језик, а др. Јовановић српски и њемачки. Др. Јовановић остаје свега пола године, док је Матавуљ слиједеће школске године постао управитељ школе и на тој дужности остао до 1881 године. У својој књизи „Биљешке једног писца“¹¹⁾ он своме бављењу у Херцеговном посвећује тридесетак интересантних страница. Нас у овој прилици интересују његова тачна запажања о тадањим људима са којима је долазио у додир. Наставници су проширили круг домаћих интелектуалаца, који се у главном састојао од поморских капетана, неколицине школованих трговаца и младог адвоката др. Лаза Томановића.

Ова школа је имала своје уздизање и падање. Политички догађаји који су се збивали у непосредној близини (два бокељска и херцеговачки устанак), осјетно су утицали на наставнике и ученике. Ни њена финансиска средства нијесу била увијек довољна. Уза све то, свако њено раздобље имало је понеког јачег наставника који је одржао на висини националног и васпитног задатка. Такав је био, уз већ поменуте, Томо Поповић¹²⁾, наставник и управитељ од 1883 до 1914 године, када престаје рад Србинске школе.

за једрењака. Учествовао је у рату за ослобођење Грчке гдје је остао 7 година. Грчка га је славила као једног од првих филхелена.

Затим је дошао у поморску службу Француске. Као командант флотиле од 25 бродова, учествује у експедицији против Алжира. Важно је као један од најјачих познавалаца наутике. Одлично је познавао италијански, француски, енглески и грчки језик. Године 1853 постао је професор Поморске школе у Задру, а затим је дошао у Херцеговни. Као бескомпромисни народњак, водио је борбу против аустријске протународне политике на Приморју. Умро је у Херцеговном 1879 год. (А. Милошевић: „Мато Мрша“ Јадранска стража бр. 10/1936 год.)

⁹⁾ Родом из Рисна. Универзитетске науке завршио у Италији, гдје је неко вријеме радио као професор. Бавио се историјом Боке. Умро у Рисну 1909 год.

¹⁰⁾ Познати књижевник и путописац. Тада је примно дужност општинског љекара у Херцеговном. На овој дужности је остао кратко вријеме, па се одатле преселио на Цетиње.

¹¹⁾ Издао Српска књижевна задруга 1939 год.

¹²⁾ Родно се и живио у Херцеговном (1856—1927). Аутор историјске књиге „Херцеговни“. Писао много историјских расправа и чланака по разним часописима, календарима и листовима. Као добар познавалац италијанског преводио је са овог језика.

Да је ова Школа била и стјециште људи који су се бавили науком и књижевношћу, најбољи је доказ њена богата библиотека, коју су ратови доста умањили. Из школског извјештаја (1885—6) видимо колико су разне књижаре и просвјетни добротвори цијенили ову установу. Само те године послале су јој на дар: књижара „Луке Јоцић и друг“ (Нови Сад) 17, „А. Пајовић“ (Нови Сад) 28, „Браћа Јовановић“ (Панчево) 30 књига. Одбор „Закладе кап. Леса Павковића“ у Херцеговине поклонио је 300 књига, календара и повезаних годишта разних часописа на српском и италијанском језику. Ту је „Српско-далматински магазин“ 1837—71. Календари: „Грлица“ за 1836—7, „Панчевац“ 1874—79, „Орао“ 1875—1882 и др. Јово Шакићеновић даровао је слику Светозара Милетића.

Српска поморска закладна школа престала је радом у лјето 1914 год. почетком Првог свјетског рата. Аустриска управа је силом затворила, као и све народне установе и просвјетно-културна друштва. Послије рата није се више обновила. Мјесто ње основана је, у истој згради, данашња Нижа гимназија.

За преко пола вијека њеног корисног дјеловања, она је удовољила родољубивој намјери њених оснивача Бошковића, Буровића, Лекетићке и жељама народа овога краја.

Иг. Злоковић

